

Моўныя асаблівасці рамана П. Місько «Мора Герадота»

Многааспектнае значэнне загаловка рамана

Раман Паўла Місько «Мора Герадота» – твор пра партызанскую барацьбу на Палессі ў час вайны 1941–1945 гг. П. Дзюбайла азначае, што ён «па сутнасці нагадвае драму ў форме рамана» [7, с. 107] І гэта сапраўды так.

Раман быў упершыню надрукаваны ў часопісе «Полымя» за жнівень–верасень 1976 г., праўда, у скарачаным варыянце. Падсюжэт, які займае амаль палову твора, мае настолькі самастойны характар, што лёгка можна «выключыць» шмат эпизодаў, без якіх раман будзе працягваць існаваць. І ў гэтым заключаецца вялікі недахоп твора. [3, с. 4]

У сувязі з перакладам твора на рускую мову А. Чэснокавым у 70–80-я гады ў перыядычным друку выходзіла шмат артыкулаў беларускіх, а таксама рускіх літаратурных крытыкаў. У 1976 годзе А. Агееў напісаў рэцэнзію ў «Сельской газете», дзе даў высокую ацэнку раману. Не раз звярталіся да твора беларускія літаратуразнаўцы ў газеце «Літаратура і мастацтва», часопісе «Полымя»: Б. Стральцоў, Г. Шупенька, М. Тычына, П. Дзюбайла, Я. Лецка і іншыя. Аднак пра мову пісьменніка чамусьці нічога не пісалі.

Раман па-мастацку асэнсоўвае і ўзнаўляе не толькі падзеі Вялікай Айчыннай вайны, але і тыя этапы з жыцця палешукоў, якія сталі па сутнасці гісторыяй. Раман «Мора Герадота» вельмі актуальны для сённяшняга дня сваімі агульначалавечымі праблемамі: разважанні аб гуманізме, аб цане чалавечага жыцця, аб праве камандзіра пасылаць салдатаў на смерць і інш. Прыгадаем спрэчку камандзіра партызанскага атрада Прымака і камісара Мікульскага:

- «Не думай, што я спакойны. Але трэба выпрацоўваць у сабе зацятасць... Не, не зацятасць, я не тое хацеў сказаць. Мужнасць браць у адказныя моманты жыцця і смерць людзей у свае рукі. Часам зараней ведаеш, што нямала паляжа, а пасылаеш... Заведама пасылаеш на смерць! Калі ты сябе не пераламаў на гэта, значыць, не дарос да камандзіра.

- Ты разважаеш, як Канькоў. Прызванне камандзіра – так распарадзіцца, каб найбольшыя мэты былі дасягнуты цаною найменшых ахвяр.

- І я за гэта! Мы проста гаворым пра розныя рэчы.

- А я не магу так... Мне будуць сніцца хлопцы да канца жыцця» [10, с. 347].

Цікавыя разважанні ў творы таксама аб тым, як будуць пасля вайны пісацца кнігі пра вайну:

- «Хто жывы застанеца, успаміны, ці, як іх, – мемуары напішуць.

Раскажуць, як і што было, як ваявалі...

- Праўдзіва?

- А як жа іначай?

- Наіўная ты і светлая душа... Ну, дапусцім, захоча Канькоў свае ўспаміны напісаць. Думаеш, ён праўдзіва раскажа, як ваяваў? Я ведаю столькі аналогій, калі адну і тую ж падзею непасрэдна яе ўдзельнікі... разумееш? **Не-па-срэд-ны-я!**.. трактавалі па-рознаму, нават з супрацьлеглых пазіцый.

- Ну, дык, гэта Канькоў. Канькоў можа прыпісаць сабе ўсе падзвігі, якія дзе былі... Як той эшалон, што хлопцы з суседняй брыгады падарвалі.

- Во-во, цяпер ты больш цвяроза глядзіш на рэчы. Адзін ратунак – не дадумаецца Канькоў да напісання мемуараў... Інтэлект не дазволіць. А пачнуць іншыя пісаць, тыя, што і рангамі вышэй былі... Што, калі яны пачнуць прыглушваць, прыхарошваць? Га?» [10, с. 348].

Як бачым, раман П. Місько «Мора Герадота» вельмі цікавы для сучаснага дня, калі забываецца сапраўдная гісторыя, не прымаюцца пад увагу агульначалавечыя каштоўнасці: найперш гуманізм, цана чалавечага жыцця. Аднак, трэба прызнаць, твор напісаны вельмі няроўна, у ім заўважаецца зашмат сюжэтных ліній і г. д.

Павел Місько – гэта пісьменнік самабытнага таленту. Хоць вобразы, створаныя ім, не з’яўляюцца выключна гераічнымі, перад чытачом паўстаюць звычайныя людзі са сваімі радасцямі і бедамі, але кожны бачыць вайну ўласнымі вачыма. Паглыбленае рознабаковае даследаванне псіхалогіі героя патрабуе ад аўтара дакладнага, тонкага валодання мовай. М. В. Абабурка – вядомы даследчык мовы мастацкай літаратуры – пра мову пісьменнікаў пісаў наступнае: «Кожны пісьменнік па-свойму непаўторна карыстаецца мовай, уласнымі спосабамі і прыёмам і адкрывае мастацкую энергію слова, мае адметную манеру пісьма, інакш сказаць, індывідуальны аўтарскі стыль» [2, с. 63].

Павел Місько вялікую ўвагу перш за ўсё ўдзяляе лексіцы. Ужо загаловак твора займае надзвычай важнае значэнне ў тэксце: ён з’яўляецца сэнсавай і кампазіцыйнай дамінантай усяго мастацкага твора, раскрывае будову кожнай часткі. Ён дае чытачу ўяўленне «пра тыя сэнсавыя ходы, якія варта актывізаваць у чытацкай свядомасці для духоўнага ўспрымання мастацкага тэксту» [8, с. 8].

Якія ж значэнні загаловка рамана П. Місько «Мора Герадота» можна вызначыць?

Па-першае, мора – «частка акіяна, больш-менш адасобленая сушай, з гаркавата-салёнай вадой» [14, с. 173].

Як вядома, грэчаскі гісторык Герадот у сваёй гістарычнай працы «Мальпамэне» прыгадвае пра Палескае Ледавіковае мора, якое прыйшло пазней у гісторыю пад назвай Мора Герадота. Галоўны герой рамана – Мікульскі – пра гэта кажа наступнае: «На Палессі мора калісь было... Герадот

пра яго пісаў, старажытнагрэчаскі гісторык. Мора Герадота... У Беларусі мора было некалькі разоў. Апошні раз – трыццаць мільёнаў гадоў назад... « [10, с. 31].

Па-другое, у пераносным сэнсе, мора – «вялікая прастора чаго-небудзь» [14, с. 173]. У даным выпадку – гэта вада: «Канава каля рэчкі была намнога шырэйшай, чым там, дзе фарсіравалі з Мікульскім. Берагі бугрынкамі-купінкамі шыліся ў трысцё, у раку нават далекавата, паступова сыходзілі на нішто, знікалі пад вадою. А ўлева, далей ад ракі, раскашавала кустоўе, гушчэча лазняку была першабытна дзікай. Анюта азірнула свае алешыны, паглядзела на ваду ў канаве – сцялося сэрца: і аднае і другое хопіць толькі, каб дастаць да зялёнай раскавай пялёнкі каля таго берага. Каб воз такіх угаціў сюды!..

Тады ім куст памог, куст выратаваў. А тут добрага куста пры вадзе няма ні з гэтага, ні з таго боку.

Абцырклывала адну алешыну, паторкала ваду, узяўшы на гузыр. Не зразумець, ці на паўметра вады, ці на метр... А колькі на дне яшчэ гразі? Перакруціла таўшчэйшым канцом уніз, зноў папоркала... Гразь на дне, здаецца, тужэйшая, чым на месцы іхняй пераправы. Але ж куста няма з таго боку, няма за што ўчапіцца!..

Занудзіла пад грудзьмі ад страху. «Божа, і чаму я так баюся вады?.. Можа, мне суджана ад яе загінуць?» [10, с. 61].

Па-трэцяе, як указана ў тлумачальным слоўніку беларускай мовы, «мора – гэта вялікая колькасць чаго-небудзь, каго-небудзь» [14, с. 174]. З твора можна прывесці наступныя прыклады: «А яна чула кожны шорхат-дотык яго далонняў – як ласкава вёў імі па яе кісцях да локцяў, пагладжваў, лашчыў. Яму хацелася, мабыць, прытуліць яе да сябе ўсю-ўсенькую. Хацелася гэтага і ёй, і ўжо ныла ад болю-растанку сэрца, і здаваўся Васіль радней маткі, радней бацькі. Ён, родны-радниосенькі, быў тут, яна адчувала яго дотык. А бацькі яе недзе за лясамі, за далямі, за морамі вайны, морам народных слёз – у тым даваенным далёка» [10, с. 223].

Яшчэ некалькі прыкладаў: «Анюце на момант здалася, што яна чуе ў хаце нейкі гул, нібы далёкі рокат мора ці гоман вялікага натоўпу, як на кірмашы. І нібы гэты гул ідзе з галоў прысутных тут людзей, з яе ўласнай, і гэты гул пранізваюць, як успышкі маланкі, асобныя выкрыкі-лямант, галашэнне. Яна нібы чула людскія думкі, гул цэлых раёў людскіх думак...» [10, с. 245].

«Працягнулася яшчэ некалькі даўжэзных мінут, і афіцэр зноў штось скамандаваў у трубку. Мусіць, другой групе падпальшчыкаў, што было на супрацьлеглым баку балота-возера. Салдаты ў чорным адным натрэніраваным рухам выцягнулі з-за рамянёў невялікія факелы, памачылі іх у гарлавінах бочак і, адышоўшыся вышэй на бераг, падпалілі. Кінулі яны факелы ў ваду амаль адначасова. «Гух! Фух!» – вухнуў, хапаючыся гарэць,

бензін. Полымя імгненна разляцелася ў бакі гіганцкім паўкругам. Ужо добра было відаць, што вецер гоніць агнявы ненажэрны вал проста на востраў. Успыхвалі і звальваліся ў ваду сухія трысціны. Трэск, ненажэрны гул агню, прарэзлівы, шматгалосны лямант: «А-а-а-а!!!» Стылі ад такой жудасці сэрцы. Здавалася, што гэта і ёсць той біблейскі канец свету...

А немцы паселі ў траву, паскідалі з сябе круглыя і доўгія, нібы палены, працівагазы, спакойна курылі...» [10, с. 243].

Падагульняючы сказанае і пралюстраванае, можна зрабіць вывады, што «Мора Герадота» – гэта:

- 1) частка акіяна – прамое значэнне;
- 2) вялікая колькасць чаго-небудзь – пераносныя значэнні:
 - а) «мора вады»;
 - б) «мора вайны»;
 - в) «мора народных слёз»;
 - г) «мора кахання»;
 - д) «мора народнага гневу».

Усе гэтыя значэнні слова «мора» перакрываюцца, ствараючы адно цэлае – «мора падзей на Палессі» – «Мора Герадота».

Загалавак твора з’яўляецца сэнсавай і кампазіцыйнай дамінантай усяго рамана, раскрывае будову кожнай яго часткі.

Лексіка рамана: эпітэты, асацыятыўныя параўнанні, дыялектызмы, анамастыка.

«Мова мастацкай літаратуры, – піша М. В. Абабурка, – гэта адна з разнавіднасцей літаратурнай мовы (асабліва сучаснай беларускай) са сваёй сістэмай літаратурна-мастацкіх вобразаў, тропаў (эпітэтаў, параўнанняў, метафар), стылістычных фігур (анафар, эпіфар, інверсій, антытэз, паралелізму), якія разам з агульнаўжывальнымі словамі, словазлучэннямі, сказамі і звышсказавымі адзінствамі складаюць непаўторныя з мастацкага боку кантэксты і тэксты» [1, с. 30].

Значную ўвагу праявіў П. Місько таксама ўдзяляе тропам, перш за ўсё эпітэтам, што дапамагаюць аўтару рамана праўдзіва намаляваць той складаны час, на фоне якога адбываюцца падзеі, апісаныя ў творы. Так, напрыклад, ужо ў пачатку твора воіны-партызаны адбіваюць атаку ворагаў: «Немцы больш не ўставалі, пастрэльвалі ляніва. Спадзяваліся на мінамёт. І той зноў азваўся. Адна міна жахнула недзе ззаду, гарачая, тугая хваля здзьмухнула з галавы шапку» [10, с. 8].

Тут менавіта эпітэты *гарачая, тугая* хваля абазначаюць тое, што сваім рухам, формай нагадвае хвалю. Ці яшчэ каларытныя прыклады:

«Анюта то падтрымлівала Мікульскага пад локаць, то прапускала перад сабою, адхіляючы галлё, то вяла за руку, як вялікае, бездапаможнае дзіця. Хоць і працерла Анюта, Мікульскі бачыў уцалелым вокам кепска – толькі каб

не ўзбіцца на дрэва. У галаве пульсаваў гарачы боль – нібы хто напампоўваў праз вачніцу распаленае паветра: коль... коль... коль... Здаецца, вось-вось не вытрымае чэрап, разарве яго знутры, лопнуць нейкія невідочныя абручы». [10, с. 12]. Тут падкрэсленыя эпітэты таксама характарызуюць вайну, па-мастацку, іншасказальна.

Іншыя эпітэты: дрыготкае святло [10, с. 12], кывава-чырвонае сонца [10, с. 156], басавіта-раскацісты гул [10, с. 156], тупы, раматусны боль [10, с. 171], стоены боль [10, с. 172], ціхі, густы пошум [10, с. 274], стомленая ўсмешка [10, с. 275], брынклівы, глухі звон [10, с. 280], абсмаленае, чорнае, надламанае дрэва [10, с. 329], едкі, чадны пах [10, с. 357] і г. д. Увасабляюць у сабе народную бяду, яскрава адлюстроўваюць трагедыю вайны, нясуць шырокую інфармацыю ў сабе.

Да такіх і іншых эпітэтаў пісьменнік звяртаецца заўсёды, асабліва калі неабходна стварыць атмасферу смутку, журботнага настрою, гневу, помсты. Але калі пісьменнік хоча абудзіць у чытача аптымістычныя, светлыя пачуцці, то ён карыстаецца і адпаведнымі эпітэтамі:

«Забылі пра час, пра ўсё на свеце. Поўзалі па траве, выбіраючы суніцы аберуч, хапаючы нават ротам, зарываючыся тварам у халодную, мокрую траву. Ягады раставалі на языку, хмелячы духмянасцю, нечуванай смакатаю...» [10, с. 102].

«Кожны раз, калі Анята не спраўлялася ўтрымаць галіну і тая хвастала яму па руках, – войкала сама і ажно прысядала. Прасіла прабачэння, прасіла, каб не адставаў, а ішоў шчыльней да яе. І на кароткі момант дыстанцыя між імі меншала да мінімуму, колькі разоў, нагінаючы галаву, ён чуў, як казычуць яму незакрыты лапкі шчакі Анюціны валасы. Чуў пах гэтых валасоў – рачною сырасцю яны аддвалі, аерам і трошкі цінаю ці рыбай. А яшчэ – чалавечым цяплом. Такім родным, хатнім, матчыным.... Такім далёкім, забытым!» [10, с. 212].

«Мікульскі падняў яе далоні вышэй, яшчэ больш пяшчотна пачаў гладзіць, хукаць, хоць яны не змерзлі, вечар быў ціхі і цёплы» [10, с. 488].

Павел Місько ў сваім творы прыводзіць таксама асацыятыўнае параўнанне ўнутраных перажыванняў свайго героя з тым, што адбываецца ў прыродзе. Гэтая асацыяцыя раскрывае трагізм, безвыходнасць становішча, у якое загнала героя вайна. Вось яшчэ адзін прыклад у пацвярджэнне выказанай думкі: «Парная, удушлівая ноч стаяла над Палессем. І ў гэтай начы адной з глухіх лясных сцяжынак прабіралася да Ліпнішак дзіўная група людзей. Уперадзе, крокаў за чатыры ад асноўнай групы, ішоў мужчына ў брызентавым балахоне. Каб не цьмяны зеленаваты агеньчык, што матляўся за яго спіною з боку ў бок, постаць яго лёгка было б згубіць у першабытнай цемрадзі. Зоркі, што сям-там праглядалі на небе, мільгалі ў шатах дрэў, ніяк не маглі рассеяць гэтую цемру. За чалавекам-правадніком ступаў сцяжынаю конь з дзіўным коннікам у сядле. Ледзь прыкметна бялела ў якім метры над

сядлом, там, дзе павінна быць галава конніка, белая пляма. Галаву і крыху твар конніка прыкрывала ссунутая на вочы і добра прывязаная, каб не зляцела, вялізная нямецкая каска. Але яе нельга было ўбачыць, яе можна было пачуць, калі часам галінка біла, хвастала па касцы – і ў лесе тут жа губляўся брынклівы, глухі звон» [10, с. 280].

Спецыфічная рыса твора пісьменніка – спалучэнне вусна-гутарковай і народна-дыялектнай мовы. Назіраецца частае ўжыванне лексічных і сінтаксічных адзінак гаворак жыхароў Палесся (галоўныя падзеі адбываюцца менавіта на Палессі): *паторкала* (пакратала) [10, с. 61], *чэпаць* (рухаць) [10, с. 266], *злёпак* (злёпка) [10, с. 268], *святаяннік* (трава) [10, с. 21], *закрылкі* (тарцовая дошка ў канцы страхі) [10, с. 72], *чурбакі* (цурбаны) [10, с. 76], *ходзьце тутай* [10, с. 105], *пядзь* (старая мера даўжыні – пядзе) [10, с. 148], *зурочыць* (сурочыць) [10, с. 182], *кадаўбец* (посуд для свінных рэчываў) [10, с. 269], *вечка* (авечка) [10, с. 326], *пухкаець* (шыпець) [10, с. 31], *ажыннік* (кусты ажыны) [10, с. 12], *дзяцельнік* (канюшына) [10, с. 21], *жмукі* (жамерыны) [10, с. 112], *асвяцілі* (асвяцілі) [10, с. 286], *схрон* [10, с. 205], *усядно* [10, с. 270], *радзіва* [10, с. 205], *пляшка* [10, с. 204] і шмат іншых. І тут патрэбна прыгадаць, што Павел Місько нарадзіўся на Міншчыне, а таму ў лексіцы твора назіраецца шмат лексічных адзінак роднай гаворкі пісьменніка, таксама сумежных раёнаў.

На нашу думку, ні адзін сказ, абзац, раман у цэлым не страчваюць сваёй эстэтычнай каштоўнасці ад таго, што ў ім ужываюцца вузкамясцовыя словы. Ад гэтага проза пісьменніка толькі выйграе, бо «паспрабуйце яго герояў выключыць з натуральнай для іх стыхіі народнай гаворкі, і адразу будзе відаць, што яны пабяднёюць духоўна і шмат страцяць у непаўторнасці, перастануць жыць натуральным жыццём». [9, с. 224] Так пісаў Я. Лецка пра мову твораў беларускага празаіка І. Пташнікава, тое ж можна сказаць і пра мову рамана П. Місько «Мора Герадота». Напрыклад, пры апісанні балота пісьменнік эфектыўна выкарыстоўвае дыялектызмы *дром*, *ажыннік*, *тупка*: «Кустоўе, непразная гушчэча лазняку, крушыны, альхі. Месцамі дром – высокая, у рост чалавека, крапіва, ажыннік, скрыпень з ружовымі, трошкі паніклымі мяцёлкамі-суквеццямі, вялізарныя, як не ў рост чалавека, кусты-карункі папараці. Ажыннік дзярэ, хапае за ногі, за адзенне – не ступіць... А трапіцца сподачак-яма з вадою, і вакол яго буе блакітнаваты, з жоўтымі патлатымі кветкамі касач, раскашуе асака. Дзе больш тупка, на грудях дзярэцца ўгару, як не навыперадкі, асіннік або бярэзнік з густым падсевам елак» [10, с. 12].

Наогул, вузкамясцовыя словы характэрны для ўсяго рамана «Мора Герадота», бо ў ім услаўляецца родная зямля, прырода, людзі. Без усяго гэтага не ўяўляе жыцця галоўны герой рамана – Мікульскі, хоць і перанёс ён многае. Выкарыстаныя ў творы дыялектныя словы ствараюць ураанне праўдзівасці, падкрэсліваюць непасрэдную прысутнасць герояў, народных

характараў.

Трэба яшчэ абавязкова сказаць, што значную частку лексічных адзінак рамана «Мора Герадота» складае анамастыка:

1. Тапаніміка (уласныя назвы вёсак, хутароў, гарадоў, мястэчак, рэчак): вёскі *Бобрык* [10, с. 5], *Бялевічы* [10, с. 59], *Красівая* [10, с. 36], *Лазавенькі* [10, с. 36], *Заграддзе* [10, с. 136], *Гацішча* [10, с. 146], *Камянец* [10, с. 158], *Лісіныя Норы* [10, с. 200], *Навіны* [10, с. 358], *Край* [10, с. 368], *Чаланец* [10, с. 433], *Хорастаў* [10, с. 433], *Мокрая Дубрава* [10, с. 440]; хутары *Клады* [10, с. 11], *Коўраты* [10, с. 130], *Валутаўскія хутары* [10, с. 361], *Хартыніцкія хутары* [10, с. 7], *Сухая Града* [10, с. 344], *Сітніцкія хутары* [10, с. 346]; мястэчкі *Жыровічы* [10, с. 179], *Бытань* [10, с. 335], *Лань* [10, с. 255], *Святая Воля* [10, с. 363], *Дымнікі* [10, с. 158], *Сташаны* [10, с. 440]; гарады *Гомель* [10, с. 114], *Пінск* [10, с. 5], *Баранавічы* [10, с. 16], *Лунінец* [10, с. 16], *Брэст* [10, с. 16], *Слуцк* [10, с. 30], *Купенск* [10, с. 33], *Ленінград* [10, с. 202], *Харкаў* [10, с. 36], *Данец* [10, с. 38], *Рэчыцы* [10, с. 46], *Мінск* [10, с. 327], *Гродна* [10, с. 220], *Берлін* [10, с. 117], *Купенск* [10, с. 33], *Масква* [10, с. 196], *Слонім* [10, с. 201], *Сталінград* [10, с. 202], *Віцебск* [10, с. 220], *Магілёў* [10, с. 220], *Бытань* [10, с. 335], *Гамбург* [10, с. 335], *Альдон* [10, с. 335], *Быхаў* [10, с. 339], *Варшава* [10, с. 339], *Беласток* [10, с. 339], *Барысаў* [10, с. 411] і шмат інш.; рэчкі *Правая Лесна* [10, с. 151], *Лахозвы* [10, с. 207], *Лань* [10, с. 240], *Мышанка* [10, с. 244] і шмат інш.
2. Антрапаніміка (прозвішчы, асабовыя імёны, імёны па бацьку, мянушкі): *Мікульскі* [10, с. 5], *Шакурка* [10, с. 5], *Шыпняк* [10, с. 5], *Сыпняк* [10, с. 5], *Крот* [10, с. 7], *Лапуста* [10, с. 30], *Палуяна* [10, с. 19], *Русаковіч* [10, с. 30], *Стогава* [10, с. 32], *Молатаў* [10, с. 34], *Палішчук* [10, с. 39], *Карпушонак* [10, с. 45], *Акцябрскі* [10, с. 56], *Дышаль* [10, с. 62], *Зяленеўскі* [10, с. 74], *Блажэвіч* [10, с. 81], *Сямён Карпушонак* [10, с. 45], *Васіль* [10, с. 122], *Валя Макарэвічава* [10, с. 132], *Галубоўскі Эдуард* [10, с. 151], *Іван Пыкаў* [10, с. 155], *Бандаронак* [10, с. 156], *Багданаў* [10, с. 156], *Іван Сталяроў* [10, с. 158], *Цурчэня* [10, с. 289], *Дубінскі* [10, с. 300], *Кляшчоў* [10, с. 314], *Заштокаў* [10, с. 315] і вельмі шмат інш.

Сярод тапанімічных назваў у рамане П. Місько «Мора Герадота» трэба адзначыць наступныя:

а) айконімы – назвы населеных пунктаў (гарадоў, вёсак, мястэчкаў, хутароў): горад *Брэст* [10, с. 16], вёска *Гоцішча* [10, с. 146], мястэчка *Лань*

[10, с. 240], хутар *Сухая Града* [10, с. 344];

б) мікратапонімы – назвы невялікіх аб’ектаў (узлескаў): узлесак *Падгайскі* [10, с. 130];

в) гідронімы – назвы лесу: лес *Гараваха* [10, с. 402], лес *Востраў* [10, с. 403].

Цікавасць таксама ў творы выклікаюць прозвішчы. Лексічны склад прозвішчаў надзвычай багаты і разнастайны. Прозвішчы ў залежнасці ад лексічнага значэння можна падзяліць на тры групы:

а) утвораныя ад хрысціянскіх асабовых імён (іх зусім малая колькасць): *Адамка* [10, с. 286], *Антончык* [10, с. 249];

б) утвораныя ад апелятыўных імён-мянушак (іх у тэксце асноўная колькасць): *Крот Иван* [10, с. 7], *Дрозд* [10, с. 83], *Сёмка Казёл* [10, с. 220], *Клімка Камар* [10, с. 330];

в) іншамоўныя прозвішчы, у перавазе польскія і нямецкія: *Вышпінг* [10, с. 173], *Вайчук* [10, с. 171], *Курмель* [10, с. 176], *Шыкендорф* [10, с. 391] і інш.

Прозвішчы, утвораныя ад імён-мянушак, можна падзяліць на дзве групы:

- 1) прозвішчы, утвораныя ад імён-мянушак, значэння якіх ніякім чынам не характарызуе чалавека ці характарызуе толькі ў пераносным значэнні;
- 2) прозвішчы, утвораныя ад імён-мянушак, якія абазначаюць асобу чалавека па якой-небудзь прымеце.

Для ўтварэння прозвішчаў першай падгрупы ў якасці ўтваральных асноў паслужылі:

а) назвы свойскіх жывёлін: *Канькоў* [10, с. 334], *Казёл* [10, с. 222];

б) назвы дзікіх звяроў: *Бобрык* [10, с. 5];

в) назвы насякомых: *Камароў* [10, с. 273], *Камар* [10, с. 330], *Мошка* [10, с. 344], *Кляшчоў* [10, с. 334];

г) назвы дзікіх птушак: *Дрозд* [10, с. 83];

д) назвы раслін ці дрэў: *Дубінскі* [10, с. 300];

е) назвы рыб: *Карпушонак* [10, с. 45];

ж) назвы частак цела, покрыва цела: *Насоўскі* [10, с. 184], *Цубаў* [10, с. 358];

з) назвы прадуктаў харчавання: *Кісельнікаў* [10, с. 179], *Кісялёў* [10, с. 179] і інш.

Для ўтварэння прозвішчаў другой падгрупы ў якасці ўтваральных асноў былі выкарыстаны:

а) назвы асоб па становішчы ў сям’і: *Прымак* [10, с. 29];

б) назвы асоб па знешнім выглядзе: *Харашун* [10, с. 286], *Блажэвіч* [10, с. 81];

в) назвы асоб па прафесіі ці занятку: *Сталяроў* [10, с. 158] і інш.

Шматлікасць анамастычных назваў, якія мы зараз разглядалі, можна патлумачыць наступным чынам.

Па-першае, тапонімы ўказваюць на маштабнасць дзеяння: ваенныя

падзеі адбываюцца не толькі на Палессі (вёскі Чаланец, Гацішча, Мокрая Дубрава), але і на ўсёй тэрыторыі Беларусі (гарады Мінск, Магілёў, Быхаў, Гомель).

Па-другое, тапонімы ўказваюць на рэальнасць падзей. У творы сустракаюцца падзеі, звязаныя з такімі гістарычнымі імёнамі, як *Чарвякоў* [10, с. 403], *Іван Цубаў* [10, с. 358], *Будзённы* [10, с. 403], *Кіраў* [10, с. 346].

Па-трэцяе, тапонімы даюць дадатковыя звесткі, дзе адбываліся тыя ці іншыя падзеі.

У творы ёсць шмат тапонімаў, якія зусім зніклі. Гэта мястэчкі і вёскі, якія былі спаленыя фашысцкімі карнікамі. Пісьменнік прыводзіць цэлы спіс:

«Ёсць у яго спісак, няпоўны яшчэ, далёка няпоўны... Спісак тых вёсак, што палілі карнікі, знішчалі людзей...

Беразнякі – спалена і расстрэлена больш трохсот чалавек...

Хорастава – амаль трыста...

Чаланец – больш трохсот...

Гоцк – паўтары сотні...

Чучавічы – больш двухсот...

Капацэвічы – больш трохсот...

Вялічкавічы – больш двухсот...

Яськавічы – больш трохсот...» [10: 357]

Марфалогія і сінтаксіс рамана

Значную ўвагу П. Місько ў рамане «Мора Герадота» ўдзяляе марфалогіі і сінтаксісу.

Па-першае, у рамане назіраецца шматлікая колькасць выклічнікаў і гукапераймальных слоў.

Па-другое, пісьменнік вельмі часта ў творы ўжывае клічныя і пыталныя сказы.

Эмацыянальныя выклічнікі перадаюць стан чалавека, выражаюць яго станоўчыя ці адмоўныя эмоцыі:

- «Дзе ж Эдзік? Ну, нягоднік, пачакай толькі... Дзесяць разоў ужо можна было скочыць туды і назад... [10: 3]

- Ага! – падхапілася Анюта, дала яму ў рукі фляжку» [10, с. 45].

Выклічнікі выражаюць таксама спачуванне:

- «Ну, перастань жа, танкіст!...

- Я так... Нічога...» [10, с. 9];

радасць:

«Ой, Цімох Андрэвіч! У мяне такая радасць!» [10: 491];

могуць выражаць абурэнне:

«Ой, што вы гаворыце!» [10, с. 451];

«Ой, сціхні, яшчэ і ён – дзіця горкае... Я посуд пазней забяру, – заспяшалася да выхада Фядора» [10, с. 452];

«Ой, ну вы ўжо зусім нас... не лічыце за людзей!» [10, с. 475]

Выклічнікі, якія сустракаюцца ў рамане П. Місько «Мора Герадота» выражаюць таксама і здзіўленне:

- «Дык што за мэта вашых уцёкаў? – нервова прабежся перад палоннымі штурбанфюрэр, тыцнуў пальцам у Шыпняка. – Адказвайце вы!

- Дабрацца да фронту і біць вас зноў.

- О-о! – адкінуў назад галаву афіцэр» [10, с. 71–72];

«Ой, і праўда ёсць! Кавалачак матэрыі...» [10, с. 229];

«Ого, цяжкі... Поўны, відаць...» [10, с. 230]

Сярод волевыяўленчых выклічнікаў можна вылучыць наступныя:

а) выклічнікі, якія выражаюць загад пачаць або спыніць якое-небудзь дзеянне:

«Н-ну-о! Гэх ты... Н-но-а... – падганяў каня мужчынскі голас» [10, с. 145];

«Цс-с...» [10, с. 65];

б) выклічнікі, што выражаюць заклік з мэтай адгукнуцца:

«Эй?! – ажно спынілася Хрысціна. – А мая ж ты сястрыца... Дай я цябе пацалую! – яна цмокнула яе ў адну шчаку, у другую. – Цяпер табе і гора будзе лягчэй адужаць. От пабачыш!» [10, с. 278]

У мове твора таксама сустракаюцца выклічнікі моўнага этыкету:

«Ой, цётка, дзякую!» [10, с. 323]; «Здароў быў!» [10, с. 485]; «Да скорага свіданніца!» [10, с. 447]

Аднак П. Місько ўжывае не толькі выклічнікі, але і гукапераймальныя словы:

«Зноў едкі звон рэек, фырканне і цяжкае – гуп! гуп! – падзенне кавалкаў металу. Ужо можна заўважыць у перадсвітальным прыцемку, як коцяцца понізу, змешваючыся з рэдкім туманам, смуродлівыя, нібы ад тухлага яйка, клубы пылу і дыму. І яшчэ раз, але залп не залп, а нейкі грукат уразброд: дзеньк! дзёнь! бэм-м! І, счакаўшы, яшчэ раз – дзвэнк! Стракаталі, не заціхаючы, аўтаматы» [10, с. 3].

«У тым баку, дзе, па іх меркаванні, павінен быць мост, пачулася доўгая, часценькая траскатня-рокат: «Тр-р-р-р-р... Тр-р-р-р-р...»

- Матацыклы... – прашаптала Анюта. – Пад'ехалі новыя...» [10, с. 25]

«Цімох садзіцца на чурбачок каля калодкі з кавадлачкам, прыладжвае касу-метроўку. Дын-н, дрэн-н!.. Не, нядобра, горш як у Аніські. Клек-клек-клек!.. Во, гэта амаль так ужо, як у Дразда, шчыльненька прыклаўшы да кавадла лязо, раўнамерна стукаючы, не больш двух разоў па адным месцы... Кляп-кляп, кляп-кляп... – мерна стукае малаток.

Ду-дах, ду-дах – няроўна і гулка адгукваецца сэрца. Па два разы ўсё, па два...» [10, с. 88–89].

Як бачым, падкрэсленыя гукапераймальныя словы перадаюць надзвычай выразна шум металу, гул матацыклаў, стук малатка і стук чалавечага сэрца

ўвогуле. Гукапераймальныя словы і гукаперайманні характарызуюцца своеасаблівай таямнічасцю ў кантэксце твора, канцэнтруюць увагу чытача на пэўным прадмеце, дзеянні. Тое ж можна сказаць пра клічныя і пыталныя сказы.

На працягу ўсяго рамана пісьменнік вельмі ўдала выкарыстоўвае клічныя сказы, таму раман характарызуецца моцнай і трагічнай насычанасцю:

- «Гэта ўсё – глупства. Лета, цеплыня... А вось у сакавіку сорок трэцяга, як з блакады выходзілі... *Помніш? У самых першых чыслах сакавіка... Помніш?*

- Помню... Серафіма тады ўтапілася... Стогава...

- Ага-а... У самым пачатку сакавіка. Мора вады... *Ледзяное!..* Вы тады, санслужба, з ног падалі... *Ты чаго ўздрыгнула? Плачаш?*

- Гадзюка вільнула з-пад ног... Х-ху, аж сэрца захаладала...

- Ёсць гэта дабро, ёсць... І вужоў многа... Паўзуны... Так што яшчэ невядома, каго ты напалохалася. *Ты жаб таксама баішся?*

- *Вой, яшчэ як... Малою была, кінулі раз морквы кавалак за каўнер. «Жаба!» – крычаць. Дык я і самлела...*

- Ага-а... Страшней за жабу... зверу няма...

- *Не смейцеся. Напраўду!»* [10, с. 32]

Або:

«Мікульскі апусціўся на дол.

- Сляпому пісталет – як зайцу барабан. Непатрэбны гук.

- Я забяру... *Ой, ну што яшчэ для вас можна зрабіць?* – усклікнула Анюта з болем у голасе, усхліпнула. – Таварыш камісар... *Міленькі, даражэнькі, толькі нічога не думайце на мяне... Я не кіну вас!..»* [10, с. 138]

«*Анюта не пазнавала сябе, сама з сябе дзівілася: пачуваецца зусім-зусім здароваю! У целе лёгкасць і бадзёрасць, хочацца жыць, жыць! І працаваць...»* [10, с. 369]

Даныя сказы – эмацыянальна афарбаваныя: пытанні ці адказы герояў суправаджаюцца моцна выражанымі пачуццямі гаворачых. Менавіта такія пачуцці характэрны для цяжкага, трагічнага перыяду жыцця. Гэтыя прыклады падкрэсліваюць непадпарадкаванасць абставінам жыцця, безвыходнасць, стомленасць вайною.

Такім чынам, прааналізаваўшы некаторыя моўныя асаблівасці рамана П. Місько «Мора Герадота», можна зрабіць наступныя заключэнні.

- Павел Місько стварыў пры дапамозе сродкаў сучаснай беларускай мовы арыгінальнае эпічнае палатно з адлюстраваннем Беларускага Палесся ў гады Вялікай Айчыннай вайны.
- Раман П. Місько «Мора Герадота» вельмі каларытны і таму мае вялікае не толькі выхаваўчае, але і пазнавальнае значэнне.
- Нішто не выклікае сумнення, што Павел Місько – пісьменнік самабытнага таленту, а таму мова яго рамана патрабуе больш

Літаратура

1. **Абабурка, М.** Мова твораў М. Гарэцкага / М. Абабурка // Роднае слова. – 1993. – № 7.
2. **Абабурка, М.** Якуб Колас і развіццё беларускай апавядальнай мовы / М. Абабурка // Роднае слова. – 1992. – № 2.
3. **Агеев, И.** Сутки и еще три года войны / И. Агеев // Сельская газета, 1977, 19 февраля.
4. **Адамовіч, А.** Здалёк і зблізку / А. Адамовіч. – Мінск, 1976.
5. **Андраюк, С.** Далучаны да сучаснасці: Раман 1976 г. / Андраюк С. // На стрыжні часу. – Мінск, 1978.
6. **Гаўрош, Н.** Мова! Ты свецішся словам кожным: Эпітэт / Н. Гаўрош // Роднае слова. 1997. – №7.
7. **Дзюбайла, П.** Беларускі раман: Гады 70-я / П. Дзюбайла. – Мінск, 1982.
8. **Кожина, М.** Заглавие художественного произведения: структура, функции, типология / Кожина М. – Москва, 1986 г.
9. **Лецка, Я.** Паміж вайной і домам / Я. Лецка // Польшча. – 1977. – №1.
10. **Місько, П.** Мора Герадота / П. Місько. – Мінск, 1976.
11. **Слоўнік беларускіх гаворак** паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: У 5-ці тамах. – Мінск, 1980.
12. **Стральцоў, Б.** Гранні змагання / Б. Стральцоў // Польшча. – 1977. – №8.
13. **Сучасная беларуская літаратурная мова:** Марфалогія / Пад агульнай рэд. праф. М. Яўневіча. – Мінск, 1997 г., С. 269–275.
14. **Тлумачальны слоўнік** беларускай мовы: У 5-ці тамах / Пад агульнай рэдакцыяй К. Атраховіча. – Т. 3. – Мінск, 1978.
15. **Тычына, М.** Ваенны драматызм і мірная драма / М. Тычына // Літаратура і мастацтва, 1980, 30 мая.
16. **Шуба, П.** Сучасная беларуская мова: Марфалогія / П. Шуба. – Мінск, 1987., с. 310–319.
17. **Юрэвіч, У.** Слова жывое, роднае, гаваркое / У. Юрэвіч. – Мінск, 1998.